

УДК 821.161.2 – 312.6 Кор 09

Х. Ю. Венгринюк

**КИЇВ ЯК МАРГІНАЛЬНИЙ ТОПОС У АВТОБІОГРАФІЧНІЙ
ПОВІСТІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ „БЕЗ КОРИННЯ”**

У житті Наталени Королевої надзвичайне місце займав топос як об'єкт, який приносив авторці натхнення та зміни, що завжди супроводжувались якимись фатальними подіями (вигнанням, любов'ю, хворобою, новими захопленнями, смертю близьких, участю на фронті). У подорожах жінка зустрічала людей, які ставали невід'ємною частиною її майбутнього. Письменниця все життя „існувала” від країни до країни, від міста до міста – майже за талмудичною мудрістю: „Зміни місце – і ти зміниш долю” [1, с. 61]. Одним із найперших топосів, який безповоротно змінив її життя, став Київ („Місто є однією з найстаріших складних структур, які створило людство. Очевидно, цей утвір з'явився десь із десяти тисяч років тому” [2, с. 75]. Тарас Возняк цитує Мак Люена: „...рукотворним соціальним середовищем як розширенням фізичного тіла людини... яке як... форма політичного тіла відповідає на нові загрози та подразнення новими плідними розширеннями” [2, с. 75]. Цікаво, що про жодні „плідні розширення” Наталеною Королевою Києва у повісті „Без коріння” не йшлося, проте пізніше сам топос розширив уявні та реальні горизонти авторки. У цій науковій розвідці ми розглянемо Київ як один з найперших топосів – місць, що вплинули на творчу долю Наталени Королевої. Наше дослідження є актуальним, бо досі топос у творчості чи біографії Наталени Королевої не досліджувався, хоча сучасні науковці, зокрема Володимир Антофійчук, Олег Баган, Ігор Набитович, Ірина Голубовська, Катерина Буслаєва, Юлія Мельнікова, Іван Остащук, з різних ракурсів розглядають спадщину Наталени Королевої.

Варто наголосити, що питання топосу було надзвичайно важливим у житті письменниці (вона все життя змінювала свої „місця”), тому в художніх текстах надала „місцю” особливого й виняткового значення. Київ відіграв „місію” першого справжнього міста, де письменниця відчула нові симптоми важкості і зверхності життя. Сам топос уособлювався у велике загадкове місто, де все було чуже: від мови до людей. У „великому” топосі Києва існував менший топос – інститут благородних дівчиць, що становив центр цього „великого” закритого простору, від якого авторка, будучи ще дівчинкою, ніяк не могла звільнитися. Виходячи за межі центру (меншого топосу) письменниця потрапляла у більший топос, який був концентрацією усього невідомого і чужого. „Кордони та межові переживання мають просторовий і часовий, національний і ментальний, матеріальний і нематеріальний, тілесний і метафоричний виміри” [1, с. 51]. Кордони, в які потрапила письменниця, спочатку здавалися чужими та непосильними, проте це лише було репетицією великої любові до мови та до чоловіка: значно пізніше Наталена Королева

одружується з українським письменником Василем Королівим-Старим та обирає українську мову своєю рідною.

„Локомотива відсапнула ще раз, а довгий потяг здригнувся своїм торохкітливим тілом і став. Зупинка – „Київ” [3, с. 46] – такими словами означила Наталена Королева початок своєї автобіографічної повісті „Без коріння”. І хоча саме слово „Київ” не так часто вживається в повісті, зрозуміло, що все, що відбувається з авторкою, насамперед стосується не інституту, а мова йде про топос міста. Адже „місто – це не тільки складене до купи каміння, що так чи інакше свідчить про мешканців і народи (не біймося того сказати), які його колись населяли, але й уміст і зміст, яким ми наповнюємо це місто” [2, с. 254]. Місто завжди має сакральніше призначення, аніж просто дозволяє об’єкту існувати на своїй території. Життя Наталени Королевої не відокремлювалось жодними межами, лише географічні кордони були єдиною перешкодою для освоєння безкінечного простору. Новий період, нове життя означувала саме з моменту, коли приїжджає до Києва. „Від цього непривітного вестибюлю київського двірця починається нове, цілком інакше життя, таке чуже й незрозуміле, принаймні, сьогодні” [3, с. 48]. Письменниця не пророчила собі такої долі, – автобіографічна повість „Без коріння” була написана значно пізніше, ніж відбулося її перше знайомство з Києвом.

Найпершою перешкодою в новому топосі стала мова, яку Наталена Королева зовсім не знала. Їй дорікали, що вона не говорила жодною „православною” мовою [3, с. 73]. „В інституті, безперечно, відразу почнуть тебе допитуватись: чому маєш стільки наймень, коли ж тут здебільша найменьня короткі, дарма, що до кожного додається ще й батьківське. Але твоє буде для них дивним, і не виключено, що й глузуватимуть, зачувши, що повним йменням треба тебе звати Ноель – Марія – Стелла де Лячерда Медина Челі” [3, с. 62] – казав Наталені Королеві батько, бо знав, що у Києві так не прийнято. Топос навіював страх, адже дівчинка вперше залишилась без рідних у новій „батьківщині”, де не були їй близькі ні нові релігійні канони, ні невідомі звуки, що спліталися у слова. Дівчаткам заборонялося виходити за межі внутрішнього топосу. „Розмовляти на вулиці дозволяли, але потиху. Зате суворо забороняли сміятися або дивитися на прохожих. А вже, не дай, Господи, заговорити з кимсь зі знайомих при зустрічі! Навіть хоч би то були батьки. Цей „злочин” карали побутом в інституті від одного до трьох днів, коли всіх інших пускатимуть на Різдвяні, Великодні чи літні ферії” [3, с. 80].

Інститутки ніколи не могли самі ознайомитися з Києвом, бо вони перебували закриті у меншому топосі, який завжди був підпорядкований канонам більшого. Єдині місця, які вони щороку навідували у Києві, були: Лаврські печери, Братський монастир, монастир Видубицький і славний Межигірський Спас над Дніпром за Києвом [3, с. 185]. Після всього сакрального, що асоціювалося з топосом міста, і всього, чого вчили в інституті, можна говорити про Київ як про „град Божий”, проте

це спрацювало зворотно. Наталена Королева навіть не могла молитися, коли потребувала її душа, бо все повинно було відбуватися за графіком, який встановлювали професори. Київ як об'єкт з різними центрами та різними периферіями був заблокований для інституток. Ученицям не відкривали „іншого” життя, окрім духовного. Тому внутрішній топос абсолютно співпадав із зовнішнім. „Людина боїться невідомого, яке сприймається як чуже. А уява завжди домальовує це чуже до гігантських розмірів” [3, с. 243].

Не знаючи Києва взагалі, Наталена Королева ще більш насторожено ставилася до нього і не могла не уподібнювати місто з інститутом, бо це єдине, що було добре знайоме їй тут. Сакральна тематика так і залишилася однією з головних тем у творчості Наталени Королевої, проте уявлення про віру було дещо змінено. Між авторкою та світом, коли вона перебувала у топосі топосу, пролягали добре окреслені межі. „Кордони та межові переживання мають просторовий і часовий, національний і ментальний, матеріальний і нематеріальний, тілесний і метафоричний виміри. Розпізнавання та освоєння меж пов'язане для індивідів і колективів, як із упевненням у власній ідентичності, так і з болісними обмеженнями: кордони можуть полегшувати орієнтацію або ставати перешкодами; їх можна боронити та усувати, встановлювати або знищувати, поважати або ігнорувати” [1, с. 51].

Наталена Королева не намагалася зруйнувати межі внутрішнього топосу, щоб вийти у „більший” топос. Можливо, якби не було б й кордонів, то авторка усе б одно не хотіла полишати своє маргінальне місце. У цьому випадку межа не була настільки продуктивна, що могла б впливати на життя письменниці. „Кожне розширення кордонів тягне за собою встановлення нових кордонів. Коли зникають одні кордони, замість них постають інші, переважно куди менш проникні. Втрата кордонів може спричинитися до розширення простору, але вона так само може призвести до втрати значень, що не завжди компенсуються прирощенням нових, інакших значень: краї, які доти лишалися майже незайманими, стають жертвами стрімкої модернізації; місця, що знаходились в центрі, через зміщення кордонів, відсуваються на периферію, втрачають своє значення, стають непотрібними – зникають” [4, с. 19].

Не можемо не зауважити, що якби Наталена Королева зламала межі топосів, то утворилися б нові бінарні опозиції з міцними межами. Це могло б вивести її як письменницю на нові рівні, проте і того досвіду було достатньо, щоб він міг зреалізуватися у майбутньому в автобіографічну повість. Топос міста здійснював найбільший тиск на внутрішні зв'язки та творення світогляду. Лариса Кравець говорить про місто як реципієнтну зону: „Упродовж ХХ століття українські поети осмислювали місто у двох основних аспектах: як культурно-історичний об'єкт, індустріальний, духовний центр, ідеалізовану модель всесвіт; як великий населений пункт, де всесильна влада грошей призводить до

моральної деградації, переродження людини” [5, с. 344]. Наталена Королева прийняла Київ як те невідворотне, проти чого не могла повстати, бо була ще дитиною, тут можна також констатувати переродження людини без впливу нематеріальних сфер. Письменниця метаморфозується саме тим, що, змагаючись з топосом, який навіював нові правила та закони, духовно не змінюється. Її позиція настільки стала, що вона витримує знущання над собою як над чужинкою, яка не знає ні мови, ні культури, гідно приймає покарання, залишаючись у маргінальному середовищі, яке не стає центром.

Топос Києва, навіть після довго прожитого часу в ньому, не ріднішав. Наталена Королева живе без центральнішого топосу (не можемо вжити тут слово „центрального”, бо і сама авторка не знала, де для неї є той уявний центр), вона ніколи не згадує ні Іспанію, ні Францію. Саме у цей період письменниця починає відшукувати власне коріння.

Наталена Королева потрапила в інститут вже з комплексом вигнанки, чужинки, іншої, зайвої. Пригадуємо, що її мати померла при пологах, а батько не бажав бачити свою доньку, бо вважав її винною у смерті коханої дружини. „Колективна самоідентифікація „своє” чи „рідне”, визначається через протиставлення Іншому. У процесі твердження „власного” це Інше неминуче маргіналізували, а нерідко й демонізували” [6, с. 157]. Наталені Королеві не було з чим порівняти Київ, тому він маргіналізувався без центральної опозиції. Дівчинка потрапляє у маргінальний топос і бажає, щоб він був лише питомо її, бо шукає бодай щось рідне, проте через несприятливі обставини сама ж цурається його. У соціології під „маргінальністю” розуміють існування на межі суспільства. Сам же топос Києва не був маргінальним як таким, він став маргінальним для Наталени Королевої. Місто, носячи у собі „чужий” топос інституту, став за семантикою ідентичний до нього. „Місто – ніби цезура, розрив, нова доля світу” [2, с. 7]. Батько та мачуха бажали для дівчинки „нової долі”, асиміляції в інтелігентний світ, високого чину, проте власний спротив та протест вирішують її шлях по-іншому. Упродовж навчання письменниця так його і не знаходить, але з надією констатує, що саме у чужому топосі для неї відчинялася „брама життя” [3, с. 200].

Тарас Возняк стверджує: „У якомусь місці мені затишно, а у якомусь незрозуміло тривожно, десь метафізично тихо, а десь відчуваєш себе як на автостраді. Є місця – заводи, а є місця зі швидкою течією” [2, с. 49]. Упродовж цілого життя Наталена Королева шукає своє коріння серед рідних країв, різних міст, різних мов, різних людей. Вона стає поліглотом і захоплюється поліфонією культур, долає тисячі кілометрів і живе за різним часом. Письменниця зустрічає людей, які стають їй рідними, вона творить під впливом різних національностей і навіть рятує серця людей з неоднаковими звуками на кінчику язика. Проте Наталена Королева так і не знаходить свого коріння... Пізніше письменниця

віднаходить своє місто, в якому живе до останніх днів. Ним став не Київ, а Прага, але це не заважало їй творити українською мовою, бути і залишитись назавжди українською письменницею.

Список використаної літератури

- 1. Фон дер Лює І.** На пограниччі мистецтва, політики та любові. Про актора й письменника Адександра Гранаха // Пізнавати кордони – Переступати кордони – Долати кордони / Ірмела Фон дер Лює. – 1 випуск. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 51–67.
- 2. Возняк Т.** Феномен міста / Тарас Возняк // Культурологічний часопис „Ї”. – Львів: Ї, 2009. – 334 с.
- 3. Королева Н.** Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? / Наталена Королева. – Дрогобич: Видавнича фірма „Відродження”, 2007. – 672 с.
- 4. Брітгнахер Г. Р.** Вступне слово // Пізнавати кордони – Переступати кордони – Долати кордони / Ганс Ріхард Брітгнахер. – 1 випуск. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 18–20.
- 5. Кравець Л.** Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. / Лариса Кравець. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2012. – 414 с.
- 6. Грабович Г.** Тексти і маски / Григорій Грабович. – К. : Критика, 2005. – 310 с.

Венгриянук Х. Ю. Київ як маргінальний топос у автобіографічній повісті Наталени Королевої „Без коріння”

У науковій статті розглядається роль Києва у автобіографічній повісті Наталени Королевої „Без коріння”. У дослідженні простежуємо, які особливості топосу впливали на світогляд авторки, чому саме Київ став тим місцем, де розвивалися страхи письменниці, а також з’ясовуємо, яке місце мав топос у житті Наталени Королевої в цілому. Звертаючись до праць відомих філософів та літературознавців, які в ширшому аспекті говорили про топос (Тарас Вознюк, Лариса Кравець, Григорій Грабович, Ірмела фон дер Лює, Ганс Ріхард Брітгнахер, Петро Рихло та ін.), досліджуємо пошуки Наталеною Королевою упродовж усього життя свого місця, де вона могла б „вкорінитися”. Київ став першим „місцем”, де письменниця, будучи ще зовсім дівчинкою, намагалася протистояти долі, щоб не уподібнитися до чужого і ворожого. У нашій праці ми також виокремлюємо менший топос – інститут благородний дівчат, де навчалася Наталена Королева, й демонструємо його параметри. У статті резюмується, що кожен із представлених топосів так і залишився маргінесом для письменниці.

Ключові слова: топос, місто, місце, маргінес, центр, чужинець.

Венгриянук К. Ю. Киев как маргинальный топос в автобиографической повести Наталены Королевой „Без корней”

В научной статье рассматривается роль Киева в автобиографической повести Наталены Королевы „Без корней”. В исследовании прослеживаем, как особенности топоса влияют на

мировоззрение автора, какое место занимал топос в жизни Наталены Королевы в целом. Ссылаясь на труды известных философов и литературоведов, которые в более широком аспекте говорили о топосе (Тараса Возняка, Ларисы Кравец, Григория Грабовича, Ирмелы фон дер Люе, Ганса Рихарда Бритнахера, Петра Рыхло та др.) исследуем поиски Наталеной Королевой своего места, где бы она могла „пустить корни”. Киев стал первым „местом”, где писательница, будучи ещё совсем девочкой, старалась противостоять судьбе, чтоб не уподобиться чужому и враждебному. В нашей работе мы также выделяем меньший топос – институт благородных девиц, где училась Наталена Королева, и демонстрируем его параметры. В статье резюмируется, что каждый из представленных топосов так и остался маргинесом для писательницы.

Ключевые слова: топос, город, место, маргинес, центр, чужой.

Vengrinyuk Ch. U. Kyiv as a Marginal Topos in Natalena Koroleva's Autobiographic Narrative „Rootless” („Bez Korinnya”)

In the scientific article the role of Kyiv in Natalena Koroleva's bibliographic narrative „Rootless” is considered. In the research the author deduces what topos peculiarities influenced the author's outlook, why Kyiv became the very that place where the writer's fears were developing. It is also found out which place topos took in Natalena Koroleva's life in general. Addressing the works of famous philosophers and literature critics who were speaking of topos in a wider meaning (Taras Vozniuk, Larysa Kravets', Hryhorii Hrabovych, Irmela fon der Liue, Hans Richard Brittnacher, Petro Rykhlo and others), we study Natalena's search of her place during the whole life, where she could „have put down her roots”. Kyiv became the first „place” where the writer, being a young girl, tried to resist her fate not to resemble to alien and hostile. We also define a smaller topos – a finishing school where Natalena Koroleva studied – and demonstrate its parameters. The author concludes that each of presented topos in the article was kept as a margins to the writer.

Key words: topos, city, place, margins, centre.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Антофійчук В. Н.